

برگ های بی خزان
(گزیده گلستان)

تألیف:

خورشید نوروزی

رویا احمد امرجی

اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری

انتشارات جاودانه

۱۳۹۳

سرشناسه : سعدی، مصلح‌بن عبدالله، ۶۹۱ق-

عنوان قراردادی : گلستان. برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : برگ‌های بی‌خزان (گزیده گلستان)/

تألیف: خورشید نوروژی، رویا احمدامرجی.

مشخصات نشر : تهران: جاودانه، جنگل، ۱۳۹۲

مشخصات ظاهری : ۱۴۴ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۳۰۵-۶

وضعیت فهرست‌نویسی : فیا

موضوع : نثر فارسی - - قرن ۷ق.

موضوع : شعر فارسی - - قرن ۷ق.

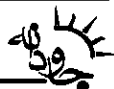
شناخته افزوده : نوروژی، خورشید، ۱۳۵۸-

شناسه افزوده : احمدامرجی، رویا، ۱۳۴۸-

رده‌بندی کنگره : PIR۵۲۱۱/۳ ۱۳۹۲

رده‌بندی دیویی : ۸۱۳/۳۱

شماره کتابشناسی ملی : ۳۴۰۶۲۷۸

عنوان کتاب: برگ‌های بی‌خزان (گزیده گلستان)

مؤلفان: دکتر خورشید نوروژی، دکتر رویا احمدامرجی

ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل

ناظر فنی: امین لشکری

طراح جلد: رضا رفیعی‌راد

صفحه‌آرا: زینب نورپورجوبیاری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۲

قطع و تیراژ: رقعی، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۳۰۵-۶

تلفن: ۰۶۶۴۸۲۸۳۰-۹-۶۶۴۸۶۱۱۵-۲۱ <http://www.junglepub.org>

email:// Info@junglepub.org ۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷-۳۲۰۳۸۰۰-۹

شماره مرکز پخش: ۰۶۶۹۴۵۸۸۳-۲۱ / ۰۳۱۲-۵۸۰۳۱۲۱

«حق چاپ برای مؤلفان محفوظ است»

سخنی با دانشجویان

خدای مهربان را سپاسگزاریم که این توفیق را شامل حالمان نمود تا پس از سال‌های متمادی تدریس در متون نشر فارسی، به‌ویژه نشر کتاب ارزشمند گلستان سعدی، کتاب «برگ‌های بی‌خزان» را که گزیده‌ای است از حکایت‌های ناب و زیبایی هشت باب گلستان سعدی، به همراه شرح و توضیح پیش روی علاقه‌مندان قرار دهیم.

آنچه که این کتاب را از سایر گزیده‌ها متمایز می‌سازد این است که، علی‌رغم انتخاب و گزینش برخی از حکایت‌ها و داستان‌های مهم هشت باب گلستان، اولاً تمامی لغات و کلمات دشوار حکایت‌های هر هشت باب، در پایان کتاب حاضر آورده شده؛ ثانیاً تمامی آیات قرآن و اشعار و امثال عربی موجود در کتاب گلستان - که حتی در این گزیده وجود ندارد - همراه با معانی فارسی آنها در پایان این گزیده گنجانده شده است.

نظر به اینکه، این گزیده جهت تدریس درس گلستان سعدی در مقاطع کاردانی و کارشناسی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی طراحی شده، اما نهایت دقت و ظرافت در این امر به‌کار رفته است تا علاقه‌مندان به شرکت در آزمون ورودی کارشناسی ارشد این رشته نیز، بتوانند به بهترین شکل ممکن از آن استفاده نمایند.

خورشید نوروزی

رویا احمد امرجی

فهرست مطالب:

۹	مقدمه.....
۱۷	دیباچه.....
۲۹	باب اول: در سیرت پادشاهان.....
۵۰	باب دوم: در اخلاق درویشان.....
۶۱	باب سوم: در فضیلت فناییت.....
۷۱	باب چهارم: در فواید خاموشی.....
۷۷	باب پنجم: در عشق و جوانی.....
۸۶	باب ششم: در ضعف و پیری.....
۹۱	باب هفتم: در تأثیر تربیت.....
۱۰۰	باب هشتم: در آداب صحبت.....
۱۰۹	خاتمه‌الکتاب.....
۱۱۱	فهرست آیات، اشعار و امثال عربی.....
۱۲۹	لغات، اصطلاحات و ابیات مهم خارج از گزیده.....
۱۴۳	منابع و مأخذ:.....

مقدمه

شرح احوال

نام و نسب: افسح المتكلمين ابو محمد مشرف الدين مصلح بن عبدالله بن مشرف السعدي الشيرازي از شاعران بنام آسمان ادب فارسی است. علت اشتهار شاعر به «سعدی» که لقب شعری یا به قولی همان تخلص اوست، انتساب وی به سعد بن ابی بکر بن سعد بن زنگی است. عباس اقبال در کتاب تاریخ مغول می نویسد: «... سعدی در سلک خواص ولیعهد و پسر اتابک مظفرالدین ابوبکر بن سعد بن زنگی یعنی سعد بن ابی بکر سعد بن زنگی قرار گرفته و تخلص خود را از نام او گرفته است...» (ص ۵۳۹)

تاریخ ولادت و خاندان: تاریخ ولادت او را به تقریب حدود ۶۰۶ هجری دانسته اند. و اما سعدی در شیراز در میان خاندانی که از عالمان دین بودند ولادت یافت چنانکه خود گفته:

همه قبیله ی من عالمان دین بودند مرا معلم عشق تر شاعری آموخت

تحصیلات و استادان

سعدی از دوران کودکی تحت تعلیم و تربیت پدر قرار گرفت و از هدایت و نصیحت او برخوردار شد ولی در کودکی یتیم شد و ظاهراً

تحت تعلیم و تربیت نیای مادریش «مسعود بن مصلح الفارسی» پدر قطب‌الدین شیرازی قرار گرفت و مقدمات علوم ادبی و شرعی را در شیراز آموخت و سپس برای اتمام تحصیلات به بغداد رفت و در مدرسه‌ی معروف نظامیه‌ی آن شهر به ادامه‌ی تحصیل پرداخت.

او از علما و بزرگان و مدرسان دارالخلافه، اخذ علم و ادب نموده و یکی از جمله استادان مشهور او جمال‌الدین عبدالرحمن ابوالفرج بن‌الجوزی (۵۱۰-۵۹۷)، مورخ و واعظ و عالم معروف است؛ و همچنین خدمت بعضی از عرفا و رجال بزرگ علم و ادب را نیز درک کرده که از آن جمله، شیخ شهاب‌الدین ابو حفص عمر بن محمد السهروردی (۵۴۰-۶۳۲) است و بر اثر تعلیمات این مشایخ از همان اوان جوانی فریفته سیرت و اخلاق درویشان شده و به عرفا و افکار ایشان مایل گردیده است.

سیر و سفر و وفات:

این استاد بزرگ، مدتی از عمر خودش را به سیر و سیاحت در غالب بلاد اسلامی از جمله حجاز و شام و لبنان و روم سپری نمود. و بنا به گفته‌ی خودش در اقصای عالم گشت و با هر کسی ایام را به سر برد و از هر خرمنی خوشه‌یی چید و از این سیر آفاق و انفس، عبرت اندوخت. در اقصای عالم بگشتم بسی به سر بردم ایام با هر کسی

تمتع به هر گوشه‌یی یافتم زهر خرمی خوشه‌یی یافتم...
 یکبار نیز سفری به مکه کرد و از راه تبریز به شیراز بازگشت و چنانکه از مقدمه‌ی رساله‌ی ششم از آثار منشور او برمی‌آید، وی درین سفر با شمس‌الدین صاحب دیوان جوینی و برادرش ملاقات نمود. دوره‌ی سیاحت او گویا بلافاصله بعد از دوره‌ی تحصیل یعنی قبل از سال ۶۵۵ شروع شده و قسمت عمده‌ی دوره‌ی اخیر عمر خود را در خانقاهی که در شیراز داشته به سر برده و در آنجا به موعظه‌ی مردم و اطعام فقرا پرداخته و در سال ۶۹۴ در حالی که هشتاد سال داشت، دارفانی را وداع گفت و در همان زاویه خود که در کنار آب رکناباد در نیم فرسنگی شیراز قرار دارد مدفون شده و مقبره‌ی او مزار اهل ذوق و وجد و حال قرار گرفته است.

ممدوحان سعدی

سعدی بیشتر اتابکان سلغری و وزرا و والیان و عاملان بزرگ فارس و چند تن از رجال دیگر عهد خود را مدح گفت و اگرچه قسمتی از اوایل حیاتش مقارن بوده است با اواخر زندگانی اتابک سعد بن زنگی، لکن مطلقاً نامی از وی در کلیات او دیده نمی‌شود و هیچ‌یک از رسالات و منشآت خود را هم به او تقدیم نکرده است.

مهم‌ترین ممدوحان او از میان سلغریان عبارتند از: ۱- اتابک

مظفرالدین ابوبکر پسر سعد بن زنگی که بوستان را در سال ۶۵۵ بدو تقدیم کرده است ۲- سعد بن ابوبکر که در حقیقت شاعر به وی اختصاص داشته و در سال ۶۵۶ گلستان را بدو تقدیم نموده است.

و از میان والیان و عاملان مغول در فارس: ۱- امیر انکیاتو که از سال ۶۶۷ تا ۶۷۰ حکومت فارس را برعهده داشت ۲- امیر محمد بیک که از سال ۶۷۰ تا ۶۷۷ شهنشاهی شیراز بوده ۳- مجدالدین رومی حاکم فارس از سال ۶۸۶ تا ۶۸۸ هجری.

از میان ممدوحان سعدی، شمس‌الدین محمد صاحب دیوان جوینی و برادرش علاءالدین عظاملک جوینی بیش از همه مورد ستایش وی قرار گرفته و استاد را در مدح آن قصاید ضرا و آن هر دو بزرگ را در حق استاد پرورش‌ها و بزرگداشت‌های بسیار بوده است. قسمتی از دیوان شیخ که متضمن قطعاتی به عربی و فارسی و غالباً در مدح صاحب دیوان جوینی است به نام او «صاحبیه» نامیده شده و بعید نیست که این تسمیه از خود شاعر باشد.

آثار سعدی

آثار سعدی به دو دسته آثار منظوم و منثور تقسیم می‌شود:

- ۱- در رأس آثار منظوم او یکی از شاهکارهای بلامنازع شعر فارسی قرار دارد که در نسخ کهن «سعدی‌نامه» نامیده شده و بعدها به «بوستان»

شهرت یافته است که شیخ اجل آن را به بحر متقارب و در ده باب و ۴۰۰۰ بیت به نام اتابک ابوبکر بن سعد در سال ۶۵۵ به نظم آورده است.

۲- کلیات دیوان اشعار که شامل قصاید عربی (اندکی کمتر از ۷۰۰ بیت مشتمل بر معانی غنایی و مدح و نصیحت) و قصاید فارسی (در موعظه و نصیحت و توحید و مدح پادشاهان و صدور رجال عهد) و غزلیات فارسی، ملمعات و مثلثات، ترجیعات، طبیات و بدایع و خواتیم است.

۳- اثر مثنوی او «گلستان» است که سعدی این کتاب را در سال ۶۵۶ به نام اتابک ابوبکر نوشته و دیباچه‌ی آن را به اسم سعد بن ابی بکر مربی خود نگاشته که در هشت باب، مرتب شده و مجموعه‌ای است از حکایات مثنوی مخلوط به اشعار و غالب حکایات آن را برای نمودن قدرت انشاء یا بیان نصیحت و موعظه و عبرتی به وضع مقامات کوچک به رشته‌ی تحریر در آورده و در این مرحله نیز شیخ شیراز، داد سخن گستری داده و بهترین نمونه نثر ظریف روان فارسی را ایجاد نموده است.

سبک کلام

ذوق سعدی در نثر او را بر آن داشته است که در انتخاب الفاظ و ترکیب‌بندی کلام از استعمال لغات مهجور و تألیفات دور از ذهن و

آوردن استعارات و کنایات خنک و بی‌مغز احتراز کند و رعایت جانب سادگی و متانت و فصاحت را بر هر نظر دیگر مقدم دارد و بر اثر همین کیفیات است که گلستان شیخ در فصاحت و بلاغت، عالی‌ترین نمونه‌ی انشای مزین فارسی است.

یکی از مزایای بزرگ سعدی چه در نظم اشعار و چه در انشای نثر، استقلال اوست در ایجاد مضامین و اختراع ترکیبات لفظی و ابداع سبک و شیخ در این موارد کمتر گرد تقلید گردیده و بندرت از شعرای سابق، استقبال و یا نوشته‌های ادبای پیش از خود را تتبع نموده است، بلکه برخلاف در نظم و نثر دو سبک خاصی آورده که شعرا و نویسندگان معاصر و بعد از خود را تحت نفوذ فکری و اقتدار کلامی خویش کشیده و عده‌ی بسیار زیادی از شعرا و نویسندگان به استقبال غزلیات و تقلید بوستان و گلستان او پرداخته‌اند. مخصوصاً تقلید غزلیات شیخ و گلستان او، حتی از همان ایام اواخر عمر وی شروع شده چنانکه در نظم خواجه همام‌الدین تبریزی و سید جمال‌الدین کاشی و امیر خسرو دهلوی و غیره به تتبع سبک شیخ، مبادرت ورزیده و اندکی بعد مجدداً حوافی صاحب روضه‌خلد (تاریخ تألیف آن ۷۳۳) و معین‌الدین جوینی صاحب نگارستان (تاریخ تألیف آن حدود ۷۳۵) به تقلید گلستان او پرداخته‌اند.

تصور نمی‌رود که هیچ‌یک از شعرا و ادبای عالم بر ملت همزبان خود، آن اندازه که سعدی بر روح و زبان و ذوق و فکر ملت ایران و

عامه‌ی فارسی زبان تسلط دارد، استیلای ادبی داشته باشد چه علاوه بر آنکه عموم فارسی زبانان از عوام الناس گرفته تا خواص منشیان و ارباب ذوق، چیزی از نظم و نثر شیخ را در خاطر دارند، از بعد از ظهور آثار نظم و نثر سعدی در میان شعرا و ادبای فارسی زبان هیچ‌کس نتوانسته است خود را از تحت تأثیر سبک شیخ بیرون برد و موجد سبک مستقل جدیدی شود بلکه سبک شیخ در نظر ایشان، خواهی نخواهی به منزله‌ی عالی‌ترین اسلوب فصیح نظم و نثر فارسی جلوه کرد و نهایت آرزوی دیگران این شده است که کلام خود را به پایه‌ی کلام شیخ برسانند و انصاف این است که جز میرزا ابوالقاسم قائم مقام که سبک شیخ را در نثر به خوبی تقلید کرده و دارای اسلوبی متین و فصیح و مستقل شده، هیچ‌کس دیگر نتوانسته است به این مقام ارتقا یابد.

اهمیت مقام سعدی در فصاحت زبان فارسی بیشتر در این است که اسلوب کلام شعرا و نویسندگان بزرگ قبل و بعد از خود را تحت الشعاع قرار داده و چنان استیلایی بر ذهن مردم فارسی زبان پیدا کرده که ایمان فارسی زبانان، نسبت به کلام او به منزله‌ی ایمان مسلمان عربی زبان نسبت به فصاحت قرآن شده است و به همین ملاحظات بوده است که او را «افصح المتکلمین» لقب داده‌اند.